MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ULUSLARARASI SORUMLULUĞA HALEFİYET TEORİLERİ IŞIĞINDA ERMENİ MESELESİ*

Doç. Dr. Ceren Zeynep PİRİM**

Giriş

Halefiyet hukuku, bir ülke üzerindeki egemenliğin bir devletten bir başka devlete intikali sonrasında, ülke üzerinde kurulmuş olan hukukî ilişkilerin akıbetinin ne olacağı sorusuna cevap vermeye çalışan kurallar bütünüdür.

Halefiyet, devletler hukukunun en az gelişmiş ve en bulanık alanlarından biridir. Halefiyet vak'alarının çok sık aralıklarla yaşanmıyor olması ve her vak'anın kendine has özelliklerinin bulunması bu alanda teamül hukukunun gelişimini önlemiş ve devletlerin geniş katılımının olduğu uluslararası andlaşmaların akdedilmesine engel olmuştur.

Bu tespit, halefiyet hukukuna dair genel bir tespittir ve devletlerin halef olabileceği birbirinden farklı pek çok unsur için geçerlidir. Şöyle ki; halefiyet hukuku, halef devletin selef devletin taraf olduğu uluslararası andlaşmalar ile bağlı olup olmayacağı, üye olduğu uluslararası örgütlerin üyesi sayılıp sayılmayacağı, mallarını ve borçlarını üstlenip üstlenmeyeceği veya işlemiş olduğu haksız fiiller nedeni ile sorumlu tutulup tutulmayacağı gibi sorulara yanıt vermeye çalışmakta ve halefiyet hukukunun alt dallarını oluşturan bu alanların hiçbirinde genelgeçer kuralların varlığından söz edilememektedir.

Bununla birlikte, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun öncülüğünde 1978 ve 1983 yıllarında iki uluslararası andlaşma akdedilmiş, hukukî etkinlikleri yetersiz olmakla birlikte 1978 Sözleşmesi ile devletlerin uluslararası andlaşmalara halefiyeti, 1983

---

* Söz konusu tebliğ, konuşmacının *Devletlerin Uluslararası Sorumluluğa Halefiyeti* başlıklı kitabından yararlanılarak ve alıntılar yapılarak hazırlanmıştır. Bkz. PİRİM, Ceren Zeynep, *Devletlerin Uluslararası Sorumluluğa Halefiyeti*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016, ss. 1-8, ss. 17-20, ss. 82-103, ss. 170-191, ss. 277-285.

** Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Sözleşmesi ile ise devletlerin devlet mallarına, arşivlerine ve borçlarına halefiyeti düzenlenebilmiştir[1].

Halef devletin, selef devletin uluslararası haksız fiillerinden kaynaklanan hak ve borçlara halef olup olmayacağı meselesi ise üzerinde uzlaşmaya varılmış bir konu olmadığı gibi bugüne kadar evrensel bir uluslararası andlaşmaya veya Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun herhangi bir çalışmasına da konu olabilmiş değildir[2]. Uluslararası sorumluluğa halefiyet alanında devlet uygulamaları da ziyâdesiyle tutarsız ve çelişkilidir.

Devletlerin uluslararası sorumluluğa halefiyeti alanındaki kuralların devlet uygulamaları ışığında saptanamaması teoriye ayrı bir önem kazandırmaktadır. Zira uluslararası sorumluluğa halefiyet alanında hangi normların geçerli olduğunun açık olmaması, hangi normların geçerli olması gerektiği sorusunu beraberinde getirmektedir. Buradan hareketle, konuşmamda, devletlerin, seleflerinin uluslararası haksız fiillerinden doğan yükümlülüklere halef olup olmayacakları sorusuna doktrinin ne şekilde cevap verdiğini anlatmaya ve bu cevapların Ermeni meselesi üzerinde ne gibi etkileri olabileceğini değerlendirmeye çalışacağım.

I. Devletlerin Uluslararası Sorumluluğa Halefiyeti Meselesine Klasik Yaklaşım: Adem-i Halefiyet Teorisi

Bir devletin, selefinin uluslararası sorumluluğuna halef olup olmayacağı sorusuna devletler hukukunun ilk dönemlerinde ya "küllî halefiyet" ya da "*tabula rasa*" şeklinde cevap verilmiş ve uluslararası sorumluluğa halefiyet birbirine zıt bu iki bakış açısı altında değerlendirilmiştir.

Roma Hukuku kökenli küllî halefiyet, bir devletin bir başka devletin uluslararası hukuk kişiliğini olduğu gibi içine almasını ve böylece hak ve yükümlülüklerinin yegâne temsilcisi haline gelmesini ifade etmektedir. Bu anlayış uyarınca mirasçı miras yolu ile miras bırakanın tüm malvarlığını iktisap etmektedir. Böylece halef, selefinin mallarını ve söz konusu mallar üzerindeki hak, borç ve yükümlülüklerini üstlenmektedir.

Roma miras hukukunun bu anlayışı Grotius tarafından devletler hukukuna aktarılmış, Gentili, Pufendorf, Vattel, Wheaton, Kent, Phillimore, Hall ve Oppenheim

1 1978 Sözleşmesi'nin yirmi iki tarafı vardır. Yedi devlet tarafından onaylanan 1983 Sözleşmesi ise henüz yürürlükte değildir.

2 1967 yılında halefiyet meselesini "uluslararası andlaşmalara", "uluslararası andlaşma kaynaklı olmayan hak ve yükümlülüklere" ve "uluslararası örgüt üyeliklerine" halefiyet olmak üzere üç başlıkta inceleme kararı alan Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası sorumluluğa halefiyet konusunu 2017 yılında tartışmaya başlamıştır.

tarafından da benimsenmiş ve halef devletin, selefinin bütün hukuk düzenine halef olacağı ilkesi 19. yüzyılın sonlarına kadar uluslararası hukuk doktrinindeki hâkim görüş olmuştur[3].

Bununla birlikte, küllî halefiyet tezinin teorik bir önermeden öteye geçemediği ve devlet uygulamaları ile desteklenmediği görülmüştür. Buradan hareketle geliştirilen *tabula rasa* yani adem-i halefiyet doktrini halef devletlerin, rızaları hilâfına, seleflerinin hak ve yükümlülüklerine halef olmayacaklarını savunacak ve küllî halefiyet tezinin tüm önermelerini reddedecektir. Adem-i halefiyet teorisine göre halef devletin, halefiyet anından önce selef devlet tarafından işlenen uluslararası haksız fiiller nedeni ile ortaya çıkan zararları giderme ve onarım yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Bu doktrininin çıkış noktası uluslararası hukukun devlet iradesi üzerine kurulu yapısıdır: "halef ve selef devletler aynı uluslararası hukuk kişiliğine sahip değildir ve aralarında hiçbir hukukî bağdan söz edilebilmesi mümkün değildir. Halefiyet bir kırılma, hatta küllî bir kopuştur ve dolayısıyla egemenin, selefinin haksız fiilleri nedeni ile sorumlu tutulması kabul edilemeyecektir". Daniel Patrick O'Connell'ın ifadesi ile "*selef devletin ortadan kalkması ile birlikte alacaklılar, borçluyu kaybetmiştir*"[4]. Dolayısıyla selef ve halef devlet arasındaki hak ve yükümlülük devamlılığı yalnızca halef devletin rızasına bağlıdır[5].

Adem-i halefiyet teorisinin bir diğer gerekçesi uluslararası haksız fiillerin kişisel niteliğidir. Şöyle ki; bir devletin uluslararası sorumluluğunun doğmasının temel koşullarından biri, uluslararası hukuka aykırı fiilin söz konusu devlete atfedilebilir olmasıdır[6]. Bir fiilin devlete atfedilebilmesi için ise fiilin devletin yasama, yürütme

3 Grotius'a göre, selef devletin bütün hak ve yükümlülükleri, hukukî ilişkileri, taraf olduğu uluslararası andlaşmalar kendiliğinden halef devlete geçecektir çünkü halefiyet sürecinde yaşanan değişikliklere rağmen devletin hukuk kişiliği devam etmektedir. Grotius felsefesinde devlet değişmezdir, süreklidir ve ölümsüzdür; devletin unsurlarında meydana gelen değişiklikler, örneğin hükümet değişiklikleri, isyanlar ve hatta ülkenin bir parçasının ayrılması devletin kişiliğini etkilememektedir. LOVE, Lucinda, "International Agreement Obligations After the Soviet Union's Break Up: Current United States Practice and Its Consistency with International Law", *Vand. J. Transnat'l L.*, 1993, Vol. 26, ss. 373-415, s. 376.

4 O'CONNELL, Daniel Patrick, *State Succession in Municipal Law and International Law*, Vol. I, Cambridge, Cambridge University Press, 1967, s. 15.

5 Özellikle Kıt'a Avrupası teorisyenleri (Jean-Philippe Monnier, Louis Cavaré, Gilbert Gidel, Franz von Liszt, Waltger Schoenborn) adem-i halefiyet ilkesini uluslararası hukukun devlet iradesi üzerine kurulu yapısı ile temellendirmekte ve halef devletin, selef devletin hak ve yükümlülüklerini ancak ve ancak kendi rızası ile üstlenebileceğini savunmaktadır. Bkz. PİRİM, s. 85.

6 Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 tarihli Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni'nin 2. maddesine göre; "*bir eylem veya eylemsizliğin uluslararası haksız fiil telâkki edilebilmesi için, söz konusu eylem veya eylemsizliğin*

veya yargı organları tarafından veya kamu gücünün ayrıcalıklarını kullanan bir birey veya birim tarafından veya devletin kontrolü veya idaresi altında gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu haller dışında, bir devletin, bir uluslararası haksız fiil nedeni ile sorumluluğuna gidilebilmesinin tek koşulu, devletin sorumluluğa rıza göstermesidir.

Halbuki bir halefiyet vak'ası yaşandığında, devletin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için gerekli olan koşullardan "atfedilebilirlik" koşulu gerçekleşmemektedir. Uluslararası haksız fiil, halef devletin organları tarafından gerçekleştirilmediği gibi, söz konusu devletin kontrolü veya idaresi altında işlenmiş de değildir.

Bu görüşü savunan düşünürlere göre[7] uluslararası haksız fiil kaynaklı yükümlülükler, haksız fiili işleyen hukuk kişisinin kişiliğine o kadar bağlıdır ki, bir başka hukuk kişisine intikal etmeleri mümkün değildir. Zira halef ve selef devletler arasında bir sosyal devamlılık bulunsa da ve bu devamlılık bazı uluslararası andlaşmaların selef devletten halef devlete intikalini mümkün kılsa da sona eren bir hukukî yapının kişisel nitelikteki yükümlülüklerinin halef devlete yüklenmesi âdil değildir.

Adem-i halefiyet doktrininin bugüne kadar, ABD ve İngiltere'yi karşı karşıya getiren uyuşmazlıklar vesilesi ile verilen iki farklı uluslararası tahkim kararında açıkça benimsendiği görülmektedir: 1923 tarihli *Robert E. Brown*[8] ve 1925 tarihli *Hawaiian Claims*[9] kararları ilkenin uluslararası hukukta yerleşik kural olduğunu ve uluslararası haksız fiillerden kaynaklanan hak ve yükümlülüklerin selef devletten halef devlete intikal etmeyeceğini ifade etmektedir.

Doktrinde ağırlıklı görüşü teşkil eden adem-i halefiyet teorisi kanaatimizce de uluslararası hukukun temel nitelikleri ile uyumludur ve teknik hukuk bakımından çürütülmesi zor, sağlam gerekçeler üzerine kuruludur.

uluslararası hukuk uyarınca bir devlete atfedilebilir olması ve devletin uluslararası bir yükümlülüğünün ihlâlini teşkil etmesi gerekmektedir".

7 Max Huber, Arrigo Cavaglieri, Manlio Udina, Krystyna Marek, Charles Rousseau, Charles de Visscher, Louis Delbez, Pierre-Marie Dupuy, Cecil Hurst. Söz konusu düşünürlerinin görüşlerinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. PİRİM, ss. 86-93.

8 *R. E. Brown (United States) v. Great Britain, RIAA*, 23 November 1923, Vol. VI, ss. 120-131.

9 *F. H. Redward and Others (Great Britain) v. United States (Hawaiian Claims), RIAA*, 10 November 1925, Vol. VI, ss. 157-158.

II. Devletlerin Uluslararası Sorumluluğa Halefiyeti Meselesine Modern Yaklaşım: Hukuk Genel İlkeleri Üzerine Kurulu Halefiyet Teorisi

Sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinin başlaması ile adem-i halefiyet ilkesinin baskın konumu sarsılacaktır. Şöyle ki; Batılı devletler, eski sömürge ülkelerinden tamamen kopmamak amacı ile küllî halefiyet tezini yeniden gündeme getirecekler ve her ne kadar 20. yüzyıl uluslararası hukuk doktrini küllî halefiyet tezine dönüş fikrini kabul etmese de, adem-i halefiyet teorisini eleştirmeye başlayacaktır.

İşte, uluslararası halefiyet hukukunda önemli bir kırılma teşkil eden bu dönemin sonunda "hukuk genel ilkeleri üzerine kurulu bir halefiyet ilkesi"nin benimsenmesini öneren yeni bir ekol ortaya çıkacaktır. Hem küllî halefiyet doktrinini hem de adem-i halefiyet ilkesini reddeden bu üçüncü ekole göre selef devletin uluslararası sorumluluğundan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerin halef devlete intikal edip etmeyeceği sorusunun kesin bir yanıtı yoktur ve soruya halefiyet türleri arasındaki farklılıkları, hukuk genel ilkelerini ve devlet uygulamalarını temel alan bir bakış açısı ile yanıt verilmesi gerekmektedir[10]. Dolayısıyla, devletlerin uluslararası sorumluluğa bazı koşullarda halef olabilecekleri savunulmaya başlanmıştır.

Bu görüşün iç hukuk ilkeleri ile temellendirildiği ve özellikle iki kavrama atıfta bulunulduğu görülmektedir: "kazanılmış haklar" ve "sebepsiz zenginleşme".

Kaynağını iç hukuklarda bulan kazanılmış hak kavramı, uluslararası halefiyet hukukunda "bir yabancının selef devlet nezdinde kazanmış olduğu hakların, halefiyet anından sonra halef devlete karşı ileri sürebilmesini" ifade etmektedir[11]. Modern ekole göre kazanılmış hak kavramı bir "hukuk genel ilkesi", dolayısıyla halefiyet hukuku alanında da uygulanabilecek bir uluslararası hukuk kaynağıdır[12].

---

10 Bu yaklaşım geleneksel adem-i halefiyet ilkesinin devletlerin uluslararası sorumluluğa halefiyeti meselesinin karmaşık yapısına uygun olmadığını düşünen R. Muralt, Ernst Hermann Feilchenfeld, Charles Cheney Hyde, Patrick O'Connell, Erik Castrén, Jan Hendrik Verzijl, Hans Kelsen ve Michael Volkovitsch gibi düşünürler tarafından desteklenecek, Brigitte Stern, Patrick Dumberry ve Matthew Craven söz konusu ekolün 2000'li yıllardaki temsilcileri olacaklardır.

11 Örneğin Francis Sayre, Arrigo Cavaglieri, Alexander Makarov, Paul Guggenheim, F. V. Garcia-Amador, Louis Sohn, R. Baxter, Daniel Patrick O'Connell ve Michael John Volkovitsch, ülke üzerindeki egemenlik değişiminin bireylerin haklarını sona erdirmeyeceğini ifade etmekte ve bu hakların halefiyet anından sonra halef devletin hukuk düzeni altında var olmaya devam edeceğini belirtmektedir. Bkz. PİRİM, s. 178.

12 Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın da kazanılmış hak kavramına atıf yaptığı görülmektedir. Divan 1923 tarihli *Colons allemands en Pologne* danışma görüşünde "*uluslararası hukukta halefiyet ilkesini reddedenlerin dahi, devletin mal sahiplerine tanıdığı haklar da dâhil, vatandaşların özel haklarının halef devlete karşı ileri sürülemeyeceğini savunacak kadar ileri gitmediğini*" ifade etmiştir. (Avis consultatif du 10 septembre 1923, Série B, nº: 6, s. 36). Divan'ın 1926 tarihli *Certains intérets allemands en Haute-Silésie polonaise* kararında da benzer şekilde, "*kazanılmış haklara saygının uluslararası hukukun bir parçası olduğu*" belirtilmiştir. (Série A, nº: 7, s. 22 ve s. 33).

Uluslararası sorumluluğun sebepsiz zenginleşme temelinde halef devlete intikal edeceği savına gelince; sebepsiz zenginleşme, haklı bir sebep olmaksızın bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşmeyi ifade etmekte ve zenginleşmenin iade edilmesi yükümlülüğünü doğurmaktadır. Ve sebepsiz zenginleşme ilkesini kabul eden hukuk düzenleri, zenginleşmenin iadesi yükümlülüğünün doğabilmesi için bazı şartlar öngörmektedir. Bu çerçevede genellikle, davalı zenginleşmiş olmalıdır; aynı eylem bir tarafın zenginleşmesine, diğer tarafın fakirleşmesine neden olmalıdır; zenginleşme haksız olmalıdır; zarara uğrayan davacı, zararının giderilmesini sağlayacak hiçbir sözleşmesel hakka sahip olmamalıdır.

İşte modern ekole göre günümüzde pek çok devletin iç hukuk sisteminde aşağı yukarı bu şekilde benimsenen sebepsiz zenginleşme Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38.maddesi bağlamında bir hukuk genel ilkesi teşkil etmektedir[13].

Modern ekol, gerçekleştirdiği uluslararası haksız fiil aracılığı ile kazanç sağlayan devletin halefiyet sürecinden geçmesi durumunda, selefinin söz konusu kazancını üstlenen halef devletin uluslararası haksız fiilden doğan yükümlülükleri üstlenmemesinin sebepsiz zenginleşme telâkki edilebileceği kanaatindedir. Örneğin Patrick Dumberry'e göre, selef devlet halefiyet anından önce gerçekleştirdiği bir uluslararası haksız fiil nedeni ile sebepsiz zenginleşmiş ise, halef devlet mağdurun zararını gidermekle yükümlüdür. Yazara göre sebepsiz zenginleşme ilkesi bu alandan dışlanmamalı ancak muğlâk ve belirsiz niteliğinden hareketle devletlerin sebepsiz zenginleşip zenginleşmediklerine her somut olayın koşulları dikkate alınarak karar verilmelidir[14].

Modern yaklaşım, uluslararası sorumluluğa halef olunup olunmayacağının tespitinde son olarak, "halefiyet vak'asının temelinde bulunan koşulların" ve özellikle "vak'anın türünün" göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre örneğin dağılma veya birleşme vak'alarında tercih edilecek olan çözüm muhtemelen bir ayrılma vak'asına uygun olmayacaktır.

13 Bu yazarlar, sebepsiz zenginleşme ilkesinin bir hukuk genel ilkesi olduğu yönündeki savlarını özellikle bazı uluslararası tahkim kararları ile temellendirmektedir. Örneğin 1929 *Emeric Koranyi* ve 1956 *Osmanlı İmparatorluğu Deniz Fenerleri İmtiyazları* kararları, devletlerin uluslararası sorumluluğa halefiyetine ilişkin olmamakla ve taraflar arasındaki uyuşmazlıkları doğrudan sebepsiz zenginleşme ilkesini uygulayarak çözmemekle birlikte sebepsiz zenginleşme kavramına atıfta bulunmaktadır. Benzer şekilde İran-Birleşik Devletler Talepler Komisyonu, bazı kararlarında sebepsiz zenginleşme ilkesi temelinde tazminata hükmetmiştir. Bkz. PİRİM, ss. 183-184.

14 DUMBERRY, Patrick, *State Succession to International Responsibility*, Leiden / Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, s. 263.

III. Adem-i Halefiyet Teorisinin ve Modern Halefiyet Yaklaşımının Genel Değerlendirmesi

Günümüz uluslararası hukukçularını ikiye bölen adem-i halefiyet ve hukuk genel ilkeleri üzerine kurulu halefiyet yaklaşımlarının, egemen devletin merkezde bulunduğu klasik ve pozitivist bir uluslararası hukuk anlayışı ile bireyi merkeze koyan ve doğal hukukun izlerini taşıyan bir uluslararası hukuk anlayışını karşı karşıya getirdiği görülmektedir.

Şöyle ki; atıf yaptığı kavramlar ve ortaya koyduğu mantık, modern ekolün doğal hukuk anlayışı çerçevesinde adalet ve hakkaniyete ulaşmayı amaçladığını göstermektedir. Nitekim, bu ekole mensup yazarlar, kendisine karşı uluslararası haksız fiil işlenen hukuk kişisinin "masumiyetinin" korunması gerektiğinden yola çıkmaktadır. Bu çerçevede, modern yaklaşım, uluslararası haksız fiilden zarar gören her mağdurun mağdûriyetinin giderilmesinin, devletlerin yalnızca gerçekten kendilerinin işledikleri haksız fiillerden sorumlu tutulmalarından daha önemli olduğunu kabul etmektedir. Ancak kanaatimiz bu yaklaşımın çıkış noktasının, yürüttüğü hukukî muhakemenin ve vardığı sonucun baştan aşağı hatalı olduğu yönündedir.

Herşeyden önce uluslararası haksız fiillerin mağdurlarının zararlarının giderilmesi halefiyet hukukunun çıkış noktası değil, varış noktasıdır. Halefiyet hukukunun amacı mağdurların tazmini veya devletin haklarının korunması değil, belli bir ülke üzerinde egemenlik yetkisinin el değiştirmesi durumunda söz konusu ülke üzerinde uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülükleri ileri sürebilme kabiliyetinin kime ait olduğunu düzenlemektir.

Bunun yanı sıra, modern yaklaşımın pozitif uluslararası hukuk temelinde bir halefiyet teorisi geliştiremediği, uluslararası sorumluluğa halefiyet alanında genel bir kural kabul edilmemesi ve farklı halefiyet türleri için farklı ilkeler benimsenmesi teorisini savunduğu görülmektedir. Oysa, aynı tür halefiyet vak'alarında dahi devlet uygulamalarının tutarsız ve çelişkili olduğu görülmektedir[15].

Ardından, kanaatimizce ne kazanılmış haklar teorisi ne de sebepsiz zenginleşme kavramı devletlerin uluslararası sorumluluğa halefiyetinin hukukî temelini teşkil edebilir niteliktedir[16].

---

15 Bkz. PİRİM, ss. 103-145 ve ss. 210-246.

16 Kazanılmış hak kavramının hukuk genel ilkesi niteliği tartışmalıdır ve Friedman, Kaeckenkeeck, Sereni, Strupp gibi yazarlar, "muğlâk ve tanımlanamaz" olarak nitelendirdikleri bu kavramın uluslararası hukukta reddedilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra, kazanılmış haklar doktrini söz konusu hakların kime karşı ileri sürülebileceği sorusuna yanıt vermemektedir. Şöyle

IV. Uluslararası Sorumluluğa Halefiyet Teorileri ve Ermeni Meselesi

Kanaatimiz, bazen hukukî, bazen ahlâkî gerekçeleri temel alan modern doktrinin

ki; kazanılmış hak, "ortaya çıkması anında hukuka uygun olarak tamamlanmış, böylece kişiye özgü, lehte sonuçlar doğurmuş, sonradan hukuk kurallarındaki değişiklik veya işlemin geri alınması gibi nedenlere rağmen, hukuk düzeni tarafından koruma altında kalan hak" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile, kazanılmış hak kişisel alacak niteliğine dönüşmüş haktır. Oysa modern yaklaşım, alacağın sadece borçluya karşı ileri sürülebileceği gerçeğini yadsımakta ve selef devletin kazanılmış hakkının yani kişisel bir nitelik arz eden alacağının, selef devletten bağımsız bir hukuk kişiliği olan halef devlete karşı da ileri sürülebileceği yönünde hukuken sakat bir muhakeme yürütmektedir. Kaldı ki; bireylerin kazanılmış haklarının selef devlet nezdinde doğurduğu yükümlülükler iç hukuk yükümlülükleridir ve selef devlete ait "iç hukuk yükümlülüklerinin" halef devlete "uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükler" olarak intikal edebilmeleri mümkün değildir. Daha açık bir ifade ile, selef devletin iç hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerinin halef devleti uluslararası hukuk çatısı altında bağlayabilmeleri mümkün değildir. Ayrıca, uluslararası haksız fiillerden doğan onarım yükümlülüklerinin maddî karşılıklarının önceden belli olmamasının, bu tür yükümlülüklerin varlığı halinde kazanılmış hak kavramının ileri sürülebilmesini engelleyeceği ifade edilmektedir.

Sebepsiz zenginleşme kavramı üzerine kurulu bir halefiyet iddiası da kanaatimizce teknik hukuk bakımından tatminkâr değildir. Kavramın genel mantığından yola çıkıldığında uluslararası hukukta sebepsiz zenginleşmeden söz edebilmek için üç şartın bir arada bulunması gerektiği görülmektedir: devletin zenginleşmesi, bu zenginleşmenin haksız olması ve zenginleşmenin bir başka devletin "fakirleşmesinin" sebebi olması. Oysa halef devletin halefiyet sürecinden belli kazanımlar ile çıktığı ve selefinin uluslararası haksız fiili nedeni ile zenginleştiği kabul edilse bile, söz konusu zenginleşmenin "haksız" olduğunun kabulü tartışmalıdır. Zira bir zenginleşme ancak bir başka hukuk kişisi aleyhine meşru ve âdil olmayan bir malvarlığı iktisabı halinde "sebepsiz" telâkki edilebilir. Oysa halefiyet vak'alarında birtakım hakların ve malların halef devlete intikali ülke üzerindeki egemenlik değişiminin sonucudur. Sebepsiz zenginleşen halef devlet değil, selef devlettir.

Ardından, modern doktrin, sebepsiz zenginleşmenin halefiyet hukukunda uygulanabilirliğinin içtihat ve devlet uygulamaları ile desteklendiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de bazı yargı kararları ve devlet uygulamaları selef devletin uluslararası haksız fiillerinden doğan onarım yükümlülüklerinin halef devlete intikali şeklinde tezahür etmiştir. Ancak, sebepsiz zenginleşme kavramına atıfta bulunan uluslararası yargı kararlarının varlığına rağmen, kavramın uluslararası hukukta uygulanamayacağını ifade eden kararlar da mevcuttur. Örneğin *Dickson Car Wheel Company* kararı sebepsiz zenginleşme teorisinin uygulanmasının iç hukuklarda ciddi zorluklar yarattığını ve pek çok devlet tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen sınırlarının belli olmadığını ifade etmektedir. Karara göre sebepsiz zenginleşme ilkesi henüz uluslararası hukuka aktarılmış değildir (*Dickson Car Wheel Company (USA) v. United Mexican States, U.S.-Mexico General Claims Commission*, *RIAA*, July 1931, Vol. IV, ss. 669-691). Bunun yanı sıra, sebepsiz zenginleşme kavramının uluslararası hukuktaki varlığını desteklediği öne sürülen bazı kararların yerindeliği de tartışmalıdır. Örneğin *Lena Goldfields* kararına konu olan uyuşmazlık taraflar arasında var olan bir sözleşmeden kaynaklanıyor olmasına rağmen tahkim heyeti tarafından sözleşmeye aykırılık bağlamında değil, sebepsiz zenginleşme ilkesi ışığında ele alınmıştır (*The Lena Goldfields Ltd. v. USSR*, in NUSSBAUM, Arthur, "The Arbitration the Lena Goldfields, Ltd. and the Soviet Government", *The Cornell Law Quarterly*, 1950-1951, Vol. 36, ss. 31-53). Bu nedenle bu ve bunun gibi kararların uluslararası hukukta sebepsiz zenginleşme ilkesinin varlığını kanıtladığı yönündeki görüşlere temkinli yaklaşmakta fayda vardır.

Son olarak, sebepsiz zenginleşme müessesesinin mantığı ve varlık sebebi ile halefiyet hukukunun mantığı birbirinden ziyâdesiyle farklıdır. İran-Birleşik Devletler Talepler Komisyonu'na göre sebepsiz zenginleşme durumunda başvurulacak yol taraflar arasında kabul edilebilir bir ekonomik denge oluşturulmasıdır. Oysa, halefiyet hukukunun amacı bu değildir.

hukuk güvenliği açısından ciddi sıkıntılar arz ettiği ve klasik adem-i halefiyet teorisine alternatif bir teori ortaya koyamadığı yönündedir. Bununla birlikte, modern ekolün teorisindeki zayıflık ve sakatlıklar, bu doktrinin günümüzde adem-i halefiyet teorisinin yerini almaya başladığı gerçeğine halel getirmemektedir. Bugün çok sayıda uluslararası hukukçu, devletlerin, seleflerinin uluslararası sorumluluğuna halef olabileceği kanaatindedir.

Peki, bu iki teori, Ermeni meselesine ilişkin devlet sorumluluğu üzerinde ne gibi sonuçlar doğuracaktır? Bu soruya yanıt verebilmek için öncelikle Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun halef devleti değil, devam eden devleti olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir.

Bazı Türk hukukçuların itirazlarına rağmen, uluslararası toplumun Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti addettiği tartışma götürmemektedir. Şöyle ki; Lozan Andlaşması'nın lâfzı ve ruhu ve İtilâf Devletleri'nin temsilcilerinin andlaşmanın akdedilmesi sırasında yaptıkları beyanlar Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti kabul edildiğini göstermektedir[17]. Ardından Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk kişiliğini devam ettirdiği yönündeki görüş 1925 *Osmanlı Kamu Borçları*[18] ve 1956 *Osmanlı İmparatorluğu Deniz Fenerleri İmtiyazları*[19] tahkim kararlarında benimsenmiştir. Bu görüşün uluslararası hukuk doktrininin büyük bir bölümü tarafından da kabul edildiği görülmektedir[20].

17 Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti olduğu yönünde sarih bir hüküm içermeyen Lozan Andlaşması, "Osmanlı İmparatorluğu" ve "Türkiye" adlandırmalarını sıklıkla eş anlamlı olarak kullanmakta ve devamlılık tezini zımnen benimsemektedir. Türkiye ve andlaşmanın tarafları arasında barışın "yeniden" tesis edileceğini belirten birinci madde, "Türkiye'nin" bazı adalar üzerindeki hak ve senetlerinden İtalya lehine "vazgeçtiğini" hükme bağlayan 15. madde, "Türkiye'den ayrılan" topraklarda yerleşmiş Türk vatandaşlarının bu toprakların intikal ettiği devletin vatandaşı olacaklarını düzenleyen 30. madde ve ekonomik ve teknik nitelikteki bazı çok taraflı andlaşmaların taraflar arasında "yeniden" yürürlüğe gireceğini belirten 99. madde bu hükümlerden yalnızca birkaçıdır.

18 *Affaire de la dette publique ottomane (Bulgarie, Iraq, Palestine, Transjordanie, Grece, Italie et Turquie), RIAA*, 18 avril 1925, Vol. I, ss. 529-614. Karar Türkiye'nin Osmanlı İmpartorluğu'nun devam eden devleti olduğuna hükmederek İmparatorluğun parçalanma sürecini bir ayrılma vak'ası telâkki etmiştir.

19 *Affaire relative à la Concession des phares de l'Empire ottoman (Grèce c. France)*, *RIAA*, 24-27 juillet 1956, Vol. XII, ss. 155-269, ss. 197-198. Kararda hakem Borel Osmanlı ülkesinin bir bölümünün Yunanistan'a geçmesinin söz konusu ülke üzerinde "Türk sorumluluğunun sonu, Yunan sorumluluğunun başlangıcı" anlamına geldiğini ifade etmiş ancak halefiyet anından önce ülke üzerinde yaşananların Türkiye Devleti'nin sorumluluğunu doğuracağını belirtmiştir.

20 Jan Hendrik Verzijl, Giorgio Cansacchi di Amelia, Antoine Sottile, Wladylaw Czaplinski, Ineta Ziemele, Emre Öktem, Kemal Gözler ve James Crawford Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk kişiliğini devam ettirdiğini ifade etmektedir. Bkz. PİRİM, ss. 48-50.

Kanaatimizce de Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devletidir[21].

Bu çerçevede, hem adem-i halefiyet doktrini hem de modern halefiyet teorisi uyarınca halefiyet anından önce gerçekleştirilen uluslararası haksız fiillerin sorumluluğu devam eden devlete aittir. Yani, her iki teori uyarınca da Türkiye, Osmanlı Devleti'nin devam eden devleti sıfatı ile, selefinin her türlü hak ve sorumluluğunu üstlenecektir.

Sonuç yalnızca Türkiye'nin halef devlet olduğunun ve adem-i halefiyet tezinin geçerli olduğunun kabul edilmesi halinde değişecektir. Zira bu teori, selef devletin kişisel nitelikli fiillerinin sonuçlarının devam eden devlete intikal edeceğini ancak halef devletlere intikal etmeyeceğini savunmaktadır. Nitekim, özellikle Ermeni meselesinin yarattığı baskı nedeni ile bazı hukukçularımızın Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti değil, halef devleti olduğunu ileri sürdükleri görülmektedir.

Oysa, bir devletin devam eden devlet mi yoksa halef devlet mi olduğuna uluslararası toplum karar verir ve Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti kabul edildiğine dair hiçbir şüphe yoktur. Bunun yanı sıra, yakın bir geçmişe kadar uluslararası hukuk doktrininde geçerli olan adem-i halefiyet tezi günümüzde yerini hukuk genel ilkeleri üzerine kurulu halefiyet tezine bırakmaya başlamıştır. Ki modern doktrin artık sadece devam eden devletin değil, halef devletlerin de, selef devletin uluslararası sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği kanaatindedir.

Dolayısıyla, kanaatimizce, Türkiye Ermeni meselesini, devletini inkâr ederek değil, elindeki sağlam hukukî gerekçeleri ileri sürerek ele almalıdır.

Herşeyden önce, 1915 olaylarının "*soykırım*" olarak nitelendirilebilmesi hukuken mümkün değildir. "Soykırım" kavramı ilk defa 1944 yılında Raphael Lemkin tarafından kullanılmış ve soykırım suçu ilk defa 1948'de Birleşmiş Milletler Soykırım

21 Parçalanma sürecinde İmparatorluğun ciddi ülke kayıpları yaşadığı ve Türkiye'nin ideolojisinin ve hükümet etme şeklinin İmparatorluk döneminden ciddi farklılıklar arz ettiği aşikârdır. Bununla birlikte, uluslararası hukuk doktrininde ağırlıklı görüş gerek ülke kayıplarının gerek ise siyâsî iktidar unsurunda yaşanan değişikliklerin devletin hukuk kişiliğini etkilemeyeceği yönündedir. Nitekim Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Üçüncü *Reich*'ın hukuk kişiliğini devam ettirdiğinin veya SSCB'nin Rusya İmparatorluğu'nun, Rusya Cumhuriyeti'nin de SSCB'nin devam eden devleti addedildiğinin unutulmaması gerekir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik etmiş bütün şehirlerin ve tarihî ve kültürel merkezlerin, İmparatorluğun bütün büyükelçilik ve konsolosluklarının ve idarî, mâlî ve askerî yapılanmasının Türkiye'ye geçtiği ve Cumhuriyet'in İmparatorluğun kurumsal yapısının ve mevzuatının büyük bir kısmını olduğu gibi kabul ettiği bilinmektedir. Nitekim, üçüncü devletler yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımaya gerek duymamışlardır.

Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. 1948 yılında pozitif uluslararası hukuka giren soykırım kavramının, henüz var olmadığı 1915 yılında yaşanan olaylar için kullanılabilmesi hukuken mümkün değildir.

Ardından, soykırım özel kasıt ile işlenen bir suçtur ve belli bir soyun kırılmasını, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubun kısmen veya tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Söz konusu kastın 1915 olaylarında var olduğunu ileri sürebilmek kanaatimce muhtelif sebeplerle mümkün değildir; ancak bu başlı başına bir konudur.

Kısacası, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleştirildiği iddia edilen eylemlerin sorumluluğunun Türkiye'ye intikal edip etmeyeceği meselesi üzerinde değil, bu eylemlerin "soykırım" telâkki edilemeyeceği gerçeği üzerinde durulması gerekmektedir.

Kaldı ki; merkezî bir kanun koyucunun ve zorunlu bir yargı merciinin olmadığı uluslararası hukuk düzeninde Türkiye kabul etmediği müddetçe, 1915 olayları nedeni ile Türkiye'nin uluslararası sorumluluğuna gidilebilmesi mümkün değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ